

590

ԼԱՍ - 20

ԸՆԹԱՑՔԸ ԵՒ ԻՐ ԿԱՆՈՆԸ

Հայաստան

Կ. Մ. ՉԱԿՏԱՐԵԱՆ

ՎԻԵՆՆԱ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1919

1

L-20

01 JUL 2009

Handwritten signature
Date 5.X.1919

L-20

100

ԼԵՕ - 2Ը

ԸՆԹԱՑՔԸ ԵՒ ԻՐ ԿԱՆՈՆԸ

Հայաստան

Կ. Մ. ՉԵՎՏԵՐԵԱՆ

ՎԻԵՆՆԱ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1919

ՆՈՐԱՀԱՍ ՀԱՅ
ՄՏԱԽՈՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
ԶՕՆ ՀԱՅԱՅՆՈՂԷՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

ԸՆԹԱՅՐԸ իր ընթացքն է, ինքը չէ՝

Եյս անունը, որ իր անունն է, զինքը չանուանի։

Ենթաժան Ենեղը զուրկ է անունէ։

Ենունը Եղողին մասնակի ծագումն է։

Ուստի՝

Ով ամբողջին կը միտի, բնյութին կ'առաջանայ՝

Ով մասնակին պաշտէ, շուքին քոժ կը մնայ։

Պագումով երկուոր, հոլթեամբ մէկ է։

Երեւման պահով միայն երկուք է։

Մէկ եւ անմեկնելի

Եւ ամէն խորհուրդի, եւ ամէն գաղանքի

Մեկնակէտ, զուռ ու բանալի։

ԵՐԿՐՈՐԳԻ ԽՕՍՎ

Մարդս է աղուորը տգեղէն զատողը.

Մարդս է աղէկը գէշէն տարբերողը:

Բլլալ եւ չըլլալ իրար կը ստեղծեն.

Դիւրին եւ դժուար իրար կը լրացնեն.

Վիշ կարծ, շատ երկար իրար կը կաղմեն.

Վիշ ցած ու շատ բարձր իրար կը գրկեն.

Զայնը եւ հունչը իրար կը սպասեն.

Առաջ եւ յետոյ մէկըմէկ կուղեն:

Այսպէս ալ Մեկնակը.

Կը ներգործէ առանց գործի.

Կ'ուսուցանէ առանց խօսքի.

Բարիէն չի քշուիր, չարէն չի քաշուիր.

Մէկուն օգնելով՝ միւսին չի մերժեր:

Կը ստեղծէ առանց ստեղծածն ունելու.

Կ'ազդէ առանց ազդեցիկ դառնալու:

Բնագոյականն է աղբիւրն ոռոժերու:

ԵՐԿՐՈՐԳԻ ԽՕՍՎ

Յարգ ու պատուի չափէն անդին՝ կը ծնի սէրն կագ ու կռուին.

Հետապնդումն հազուադիւսին՝ դուռ կը բանայ մեղք ու ոճրին.

Չարդարանքի փառքը սին՝ աղբիւրն է չար նախանձին:

Ուստի Մեկնակը.

կը վարէ անաչառ,

աննախապաշար.

չափուոր կըքերով՝

հզօր նկարագրով:

Ժողովուրդը անգէտ, անտենչ կը պահէ.

չատգէտները կը սանձահարէ:

Վանի ինք այսպէս ձեռնպահ մնայ,

հանրային անիւր անարգել կը դառնայ:

ՉՈՐՐՈՐԳԻ ԽՕՍԻՔ

Ընթացքն ինքնին անեղ է, բայց անսպառ իբր ազդակ.

Մայր խուսափուկ, սակայն իրերն իրմով են լոկ ներդաշնակ.

կը մեղմէ սուրը,

կը պարզէ բարդը,

կը չափւորէ փայլը,

կը դասւորէ նիւթը:

Ո՛վ պայծառութեանց անշիջանելին.

Ո՛վ կրնար ստեղծողն ըլլալ, ո՛վ հայր

Եւս գերագոյնին:

ՀԻՆԳԵՐՐՈՐԳԻ ԽՕՍԻՔ

Եղողը կ'անցնի Եղածին վրայէն,

Ինչպէս միջոցի վրայէն. զայն պաշտելն օտար է իրեն.

Մեկնակը կ'անցնի իր անձին վրայէն,

Որպէս միջոցի վրայէն. զայն պաշտելն օտար է իրեն:

Տիեզերքը փքոցի մը պէս է.

պարպուելով կը լրանայ.

չի պզտիկնար:

Մեկնակն եւս.

նուիրուելով կը լրանայ.

չի չքանար:

ՎԵՅԵՐԲՈՐԴ ԽՕՍՔ

Ընեղին ուժը անանց է:

Ըն յաւէս մայրական էգն է,

Ուրկէ տիեզերքը ծնունդ կ'առնէ:

Ընէութեամբը անթուլ կը ստեղծէ:

Սկիւսանալով կը թափանցէ:

ԵՕԹՆԵՐԲՈՐԴ ԽՕՍՔ

Ըմենութեքը յաւերժական է:

Յաւերժական՝ զի վեր սոսկականէ:

Հոս է պայմանը յաւերժականին:

Ըյսպէս ալ:

Մեկնակին մեկնանալը իր յայտնուիլն է:

Հասլիւրով իր անձը, զայն կը յաւերժցնէ:

Ինքզինքն ուրանալով, իր ինքնութեան կը հասնի:

Ուղեղ կենցաղը ջուրին կը նմանի.

Ձեւը կը ժխտէ. ուստի, ամէն ձեւի հետ է.

Հեռանայ իսկ հասարակէն, լնթացքին մօտ է.

Ինչ որ.

Պոյութեան հանդէպ՝ երկրայնութիւնն է,

հոգիին հանդէպ՝ խորութիւնը,

սրտին հանդէպ՝ սէրը,

խօսքին հանդէպ՝ ճշմարտութիւնը,

վարչութեան հանդէպ՝ բարեշնչումը,

գործունէութեան հանդէպ՝ կարողութիւնը,

գործին հանդէպ՝ կարելիութիւնը:

Մէկ խօսքով.

Ձեւին ժխտումը կը ջնջէ չարիքը:

Ձեւ կրնար ձեռքերովդ բռնել ու լեցնել միանգամայն.

Ձեւ կրնար ձեռքերովդ քննել ու սրել միանգամայն.

Ձեւ կրնար ձեռքերովդ պահել ու ժողվել միանգամայն:

Լնդուսպ վառամոլութիւն մայր է ոճիրի.

Կեանքդ ոչինչի վրայ հաստատած՝ ազդել, կատարել,

Լհաւասիկ լնթացքը:

ՏԵՍՆԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍՔ

Ոգին երբ տէր է կրքին ու մէկ է ձայնը ներքին,
 Արբ ու ոգի անբաժան են ու մէկի կը յանգին.
 Ինքնամարզումն հոգիին, ինքնապարզումը սրտին,
 Հէն մանկութեան ոսկեղէն միամտութեան կ'ուղղեն.
 Հոգին մաքրագործուելով, հայեացքն ընդլայնուելով,
 Անձը կատարելութեան վանմութեամբը կ'օժտեն.
 Օգտցմունք փոխադարձութեան, իբր սկզբունք հանրութեան,
 Օրինքն անարգել ինքնակարգ վարելու կ'առաջնորդեն.
 Բախտին ելեւէջներէն, ճակատագրին խաղերէն,
 Մարմինը կը լայ չարքաշ, հոգին կը մնայ մատղաշ.
 Եւ երբ սրտին նայուածքը անձին առաջնորդ դառնայ,
 Ուսմանք, արուեստ ու գիտութ, բոլորը կ'աւելորդնայ:
 Անմահ ըլլալ ազդակը.

ստեղծել առանց տիրելու,
 ազդել առանց գերելու,
 ծառայել առանց տապալելու,

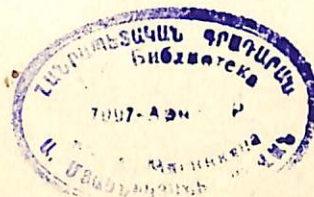
Եհաւասիկ լինթացքը:

ՏԵՍՆԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍՔ

Երսուն առեղներ անիւին մէջ իրար կը հանգիպին.
 բայց միջեւի ոչինչն է անիւն անիւ ընող.
 Հողէն շաղախ, շաղախէն ամաններ կը շինուին,
 բայց մէջի պարապն է ամանն աման ընող.
 Պատ ու պատուհան ու դուռներ տունը կը կապեն,
 բայց մէջի պարապն է տունը տուն ընող:
 Ուստի.

Նիւթականն է՝ օգտակարը կազմող,
 Աննիւթականն է՝ էականը շնորհող:

5798-92

ՏԵՄԵԻՆԵՐԿՈՒՆՐՐՈՐԳԻ ԽՕՍԻՔ

Շատ տեսնող աչքը շուտ կը տկարնայ.

Շատ լսող ունիւր շուտ կը ծանրընայ.

փափկաճաշին շուտ քիւմքը կ'անհամայ.

խաղամուկին շուտ խիղճը կը բթանայ.

ընչամուկին շուտ խելքը կը չքանայ:

Ուստի Մեկնակը.

Անդեւը կը թոթուէ՝ միջուկին կը դառնայ.

Ղուրսինը կը ցրուէ՝ ներսինը կը հոգայ:

ՏԵՄԵԻՆԵՐԿԵՐԵՐՐՈՐԳԻ ԽՕՍԻՔ

Շնորհները կը նուաստցնեն նախատինքին պէս,
Փառք ու պատիւը կ'աղարտեն մարմնականին պէս.

Նշանակութիւն.

“Շնորհները կը նուաստցնեն նախատինքին պէս,”.

— Շնորհը կարելի կըլայ անձին ստորադասումով,
ձեռք կը բերուի ինքզինքին նուաստացումով,
նախատինքին կը փոխուի իր դադարումով:

Նշանակութիւն.

“Փառք ու պատիւը կ'աղարտեն մարմնականին պէս,”.

— Մարմինն է միակ բոյնն արատներու.

կրողն եւ փորձութեանց, եւ կորուստներու:

Ուստի.

Ըն որ ինչպէս մարմինէն, նոյնպէս հանրութենէն

չի տարուիլ գիտէ,

զայն լաւ կ'առաջնորդէ.

Ըն որ ինչպէս մարմինէն, նոյնպէս հանրութենէն

չափ պահել գիտէ,

զայն ճիշտ կ'առաջնորդէ:

ՏԵՍՆԵՒԶՈՐՍԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍՔ

Աւր կը շրջի, սակայն չի տեսներ — Անտարբերելին.
 Ունկը կանգ կ'առնէ, սակայն չի լսեր — Անորոշելին.
 Ձեռքը կ'երկարի, սակայն չի գտներ — Անշոշափելին.
 Երեքով անգլալի, ուստի անտարբերելի.
 Խորհուրդին առջեւ իբր մէկ կ'երեւի.

Իբր համապարփակ,
 Յաւէտ անսահմանելի,
 Անեղին խուսափուկ,
 Կերպ անկերպարան,
 Տեսք անտեսլական,
 Անբացատրելի, անըմբռնելի,
 Անսկիզբ, անվախճան:

Ուստի.

Ընթացքն օրինակել ճանչնալէ վերջ զայն,
 Օջայն հարթել ըսել է ամէնուն միանգամայն.
 Բնորոշել, ճանչնալ իր խաղացքը կարելի է.

Առաջացում ինք իրմէ:

ՏԵՍՆՈՒՀԻՆԳԻՐՐՈՐԳ ԽՕՍՔ

Ի հնուց վարպետները ինքնին խոր եւ անթափանց,
 Թափանցելու ատակ եւ իրենց ուժին անգիտակ էին.
 Վանի անգիտակ ուժին, ուժն իրենց վեհութիւն կու տար:
 Շրջահայեաց մէկու մը պէս որ ձմեռը գետէ մը կանցնի.
 Օգոյշ մէկու մը պէս որ շուրջը թշնամիներ ունի.
 Պաղ՝ օտարական հիւրին պէս.
 Պարզ՝ նախնական նիւթին պէս.
 Բաց՝ ձորահովտի մը պէս.
 Խոր՝ անթափանց լեճի մը պէս.

Ո՞րը հիմակուաններէն պիտի կրնար, իր պայծառ հանդարտութեամբ,
 աղջամուղջը տակաւ լուսւորել
 Ո՞րը հիմակուաններէն պիտի կրնար, իր ինքնեղ յարատեւութեամբ,
 մահացումը տակաւ կենսւորել:

Ընթացքն էր իրենց ուժը.
 Ինքզինքնուն տէր եղան եւ մեկնացան,
 Եւ կատարելութիւնն իրենց անկատարութեան մէջ տեսան:

ՏԵՍՆ ՈՒՎԵՑԵՐՐՈՐԳԻ ԽՕՍԻՔ

Ուր կը գահէ Մեկնակը,

լուռ հանդարտ է.

Լալներու կեանքն ինքնին,

երթդարձ է.

մահն ինքնին

վերդարձ է.

Իր արմատին վերդառնալը լռելն է.

Լռութիւնը երկունքին դաշնակցութն է.

Երկունքին դաշնակցութը կեանքի էութիւնն է.

Կեանքի էութիւնը ճանչնալ հանդարտ յստակտեսութիւնն է.

Չը ճանչնալ էութիւնը կեանքին՝ քաօսն է մթին:

Կեանքի էութիւնը ճանչնալը կը մեկնացնէ.

Մեկնանալը կը բարձրացնէ.

Բարձրնալը վարպետ կը դարցնէ.

Վարպետ ըլլալը կը վսեմցնէ.

Վսեմութիւնը դէպ լնթացքը կ'ուղղէ.

Ընթացքը տիեզերականն է,

Ընդեղին է, յաւերժն է:

ՏԵՍՆ ԵՕԹՆԵՐՐՐԳԻ ԽՕՍԻՔ

Եռջի կարգաւորիչները հազիւ կը զգացուէին.

Յաջորդները սիրուեցան, փառաբանուեցան.

Ետնց յաջորդները վախցուեցան.

Ետնց յաջորդները արհամարհուեցան:

Փոխդարձութեան զգացումն է միայն սկզբունք հանրութեան:

Եռջիները մեծանձն՝ իրենց խօսքերուն կշռով

կը կատարէին իրենց դործը.

Հանրութիւնը ինքնակարգութեան պատրանքը կը վայելէր:

ՏԵՍՆՈՒԹԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍՔ

Ընթացքն անհետացաւ՝ խորհուրդը ծնաւ .

Գլխոյթը տիրեց՝ բնագոյնը մեռաւ .

Երեան միոյթը թուլցաւ՝ տան մէջ պարտքը ծայր առաւ .

Հայրական կարգը կորաւ՝ իշխողին կամքը կարգ եղաւ :

ՏԵՍՆՈՒԹԵՆԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍՔ

Ենտես առնել ուսման ոգին, հարկեցուցին առ ոչինչ ,

Կ'աճի այսպէս հարիւր անգամ բարօրութիւնն աշխարհին .

Ենտես առնել բարուց ոգին, պարտաւորին առ ոչինչ ,

Եւ համերաշխ կըլլայ շուտով հանրութիւնը վերստին .

Ենտես առնել կոչման ոգին, պանծացուցին առ ոչինչ ,

Հանրութեան մէջ ոճիրի սէրն կը հասնի շուտ իր վախճանին :

Գունաւորմամբ չկրագործուիր երրեակն այս սկզբունքի .

Կը կարօտի քանդակի .

Երեւոյթով բնական — էութեամբ անհատական .

Երեւոյթով անշահասէր — էութեամբ անձնուէր :

Գլխոյթի ոգին լկումն է կեանքին.
 «Աւամհոնք . . .» վրան երկար. ինչ աննշան.
 Վարմոնք, նշան պայծառ. ինչ կենսական.
 «Վարուիլ ամէնուն պէս . . . պարտք քաղքենի»,
 Ո՛չ. մեղապարտ կերպն է այս անբանի:
 Ամէն մարդ կը յուզէ դիւրին ուրախութիւն մը.
 Տօնական օր մը, դարնան իրիկուն մը . . .
 Մինչ ես խոր խարսխած գետին մէջ զգացման՝
 Խնդումի մէջ շէն ու լուռ եմ երեսայի նման:
 Կ'սպրիմ ու կը քալեմ, կը քալեմ ու կ'սպրիմ . . . :
 Ամէն մարդ քաղքենի ճոխութեան կարօտ է.
 Ես ու խտզնաց գէրվիշ մ'եմ. առջիս անապատ է:
 Կեանքի մէջ կամկար, անդործնական եմ . . .
 Ամէն մարդ գիտէ . . .
 Ես մութ քաօսին մէջ կը խարխալեմ . . .
 Ամէն մարդ կենցաղգէտ է.
 Ես մենակեաց պարզութեանս մէջ անձանայ եմ:
 Կոհակին պէս տարուբեր կը դանդաղեմ . . .
 Ամէն մարդիկ գործնական են.
 Մինչ ես գեղջուկ մ'եմ, խեւուկ մը գրեթէ . . . :
 Ես ամէն մարդու պէս չեմ.
 Մ'օրս զաւակն եմ եւ իր կաթը կը ծծեմ:

Կանոնն՝ ընթացքին ձեւն է յայտնութեան.
 Ջօրութիւնն ընթացքին՝ անձանչնայի եւ անըմբռնելի է ինքնին.
 Անտեսնելի ինքնին՝ պատկերներ կը պարփակէ.
 Անհպելի ինքնին՝ իրեր կը պարունակէ.
 Անըմբռնելի ինքնին՝ փթիթը կը բովանդակէ.
 Այս փթիթը էականն է,
 ուրկէ բոլոր ճշմարտութիւնները կ'ընձիւղեն.
 Իրերու ծագումն ըմբռնել առաջադրողին
 Մեկնակէտն է.
 Ուրկէ ըմբռնելի է ինձ իրերու ծագման այս ընթացքը.
 Ընթացքով:

“Ամբողջը կէսով ,

“Շիտակը ծուռով ,

“Լեցունը պարասով ,

“Աւելին պակասով պիտի բաւէ .

“Շատն առանձ քիչին պակաս է : ,

Այսպէս ալ .

Մեկնակը մեկնակ է , ամէնուն օրինակ է .

Ինք իրեն անուշադիր՝ ուշ կը դրաւէ .

Ինք իրմէ դժգոհ՝ սէր կը վայելէ .

Ինք իր մէջ փակուած՝ կարգ կը ներգործէ .

Հեղ է , ուստի մեծ է .

Անիղձ՝ դաւէ զերծ է :

Հին խօսքը .

“Ամբողջը կէսով . . .”

պարսնոյ է միթէ .

Բնազդականին ուժը իր ճշմարտութիւնը կը հաստատէ :

Բուռն թափը ընդհատ ,

Մեղմ ջանքին հաւատ :

Մըրիկն ամբողջ օր չի մռնչեր .

Վամին ամբողջ օր չի կռնչեր .

Անոնց ծնունդ տուողն ո՞վ է ,

Թէ ոչ ինքը տիեզերքը .

Բուռնը տիեզերքին իսկ տրուած չէ երկար .

Ո՛րքան ուրեմն մարդուն համար :

Ուստի .

Ընթացքը պատուողը իր խաղացքին կը յարի .

Սանոնը յարգողը իր իմաստին կը փարի .

Աղբիւսը սիրո՞ղը աղբիւսը կ'ընտրէ ուղի :

Ով Ընթացքին կը յարի , Ընթացքին մաս կը կազմէ :

Ով Սանոնին կը փարի , Սանոնին մաս կը կազմէ .

Ով աղբը կ'ընտրէ ուղի , աղբիւսին մաս կը կազմէ :

Ողորդի ընտրելը նպատակ ընտրել է :

ՎՍԵՆՈՒՉՈՐՍԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍՎ

Մատներու վրայ բարձրացողն հաստատ չի կանգնիր.
Սրունքները բանալով քալողն կանուխ չի հասնիր.
Լոյսի մէջ փայլել ուղողին մութ է առաջքը.
Ինքզինքը գազաթը կարծողին խախուտ է փառքը.
Ընթացքին իմաստով — անմշակութիւն.

գործնական մտքով — կարծաեցութիւն.
Ընթացքին մէջ եղողին հեռու են այս երկուքը:

ՎՍԵՆՈՒՀԻՆԳԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍՎ

Մայր ուժ մը կայ կարգաւորիչ,
Ստեղծումի նախաշարժիչ,
Յաւերժ անյեղլի եւ անկերպարան,
Ինք իրեն պատճառ, յաւէտ համանման,
Մղին համասփիւռ ստեղծագործ ձեռքին,
Նախաձեւ կեանքին.
Ընսահմանելի մարդս կը սահմանէ զայն իբր Ընթացք:
Ըյս ուժը մեծութիւնն է,
Ըւելի քան մեծ է, անչափելի է.
Ըւելի քան անչափելի, անվախճան.
Ըւելի քան անվախճան, անսկիզբ:
Ըյսպէս տլ.

Ընթացքը մեծութիւնն է.

Երկինքը մեծութիւնն է.

Երկիրը մեծութիւնն է.

Կարգաւորիչը մեծութիւնն է:

Չորս մեծութիւն կայ մեծամեծ. մէկը Կարգաւորիչն է:

Մարդուն սկիզբ երկիրը,

Երկրին սկիզբ երկինքը,

Երկնքին սկիզբ է Ընթացքը.

Ընթացքն ինքն իրեն է սկիզբ:

Ծանրը թեթեւէն խոր է.

Հանդարտը խանդոտէն վեր է:

Այսպէս.

Գերիվեր մարդը, միշտ գործունեայ, արժանաւորի

Հանդարտութիւն կ'ունենայ.

աշխարհային բարձրութեան վրայ՝ ինք իր մէջ կ'առանձնանայ.

արտաքինէն վեր կը բարձրնայ:

Իսկ վայ իր մակերեւութային կեանքով՝

այն աշխարհիկ մեծին,

Որ զուարճութեան իր օրինակով՝

Հանրութեան կապը կը քակտէ.

Վանդի զուարճութեան խաբկանքը, շաղկապով կարգին

ընտելացածները՝ կարգը կը քանդէ:

Լաւ քաջողը չի քայլեր.

Լաւ խօսողը չի հեգեր.

Լաւ հաշուողը չի համեր.

Լաւ կղարող փականք չ'ուզեր.

Լաւ կապողը պարան չ'ուզեր:

Այսպէս ալ Սեկնակին.

Պարզ դարմանը ծանօթ է.

Զայն չի մերժեր ոչ ոքի.

Իր հնաքին վարպետ է.

Ս'օգնէ ամէն էակի.

Այս իր ուժն է ներքին:

Գերիվեր մարդը ստորադասին վարպետ է.

Ստորադաս մարդը գերիվերին աշկերտ է.

Պատկառանք վարպետին ու սէր աշկերտին՝

Ամէն գաւառանքի հակառակ ծուծն է հասարակ կարգին.

Լշականն է դաղանիքին:

ՎՍԵՆՈՒԹԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍՔ

ՈՎ զօրութիւն վաստկի

Եւ տկարութեան մէջ բնակի,

Հովիտն է ան աշխարհի,

— Օրրան հանրային կարգին:

Հանրային կարգին օրրան,

Սանոնէն միշտ անբաժան,

Բնդունակ է մանկութեան

Բնազդական վիճակին:

ՈՎ մտքի լոյս վաստկի

Եւ ստուերի մէջ բնակի,

Օրինակ է աշխարհի,

— Ոգին հանրային կարգի.

Հանրային կարգի ոգին,

Սանոնն է իր միակ ուղին.

Բնդունակ է տիեզերքի

Գիտակցական վիճակին:

ՈՎ փառք, պատիւ վաստկի,

Մոռացումի մէջ բնակի,

Գետանցքն է ան աշխարհի,

— Սրբիչ հանրային կարգին:

Սրբիչ հանրային կարգին,

Երբ Սանոնն է իր ճամբան,

Բնդունակ է պարզմտութեան

Չգայական վիճակին:

ՎՍԵՆՈՒԹԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍՔ

Աշխարհ կառավարել փորձով չէ հնար.

Աշխարհ աննիւթական համախմբում մ'է.

Երբ այսպէս, անվարել

Ուժով կառավար:

Չայն կազմակերպել, զայն կազմալուծել է.

Չայն կարգապահել, զայն կարգազրկել է.

Անհատին գործը մէկ չէ ամենուրեք.

Հոս առաջ երթալ, հոգ ետ նահանջել.

Հոս ջեռուցանել, հոգ պաղ շունչ փչել.

Հոս ուժ ծաւալել, հոգ տկարութիւն.

Հոս յուզում տալ, հոգ հանդարտութիւն:

Ուստի Մեկնակը.

կը հեռանայ իշխանութեան հեշտանքէն,

կը հեռանայ իշխանութեան խաբկանքէն,

կը հեռանայ իշխանութեան պարծանքէն:

ԵՐՍՈՒՆԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍԻՔ

Ընթացքին համաձայն վարողը կը հրաժարի բռնութենէ.

Հանրային վարչութեան գաղտնիքը հաշտարար ոգին է.

Ուր պատերազմ կար, փուշ եւ տատասկ կ'աճին.

անբերրի է տարին:

Բարին կայ եւ բռնութեան չի կարօտիր.

կայ եւ պերճանքով չի փետրւորիր.

կայ եւ հռչակով չի զրահւորիր.

կայ եւ չի սպառնար.

չի խոստանար.

չի խստանար:

Բարձրըցումին վայրանկում կը սպասէ.

Ընթացքէն դուրս ամէն ինչ ուղեկորոյս է:

ԵՐՍՈՒՆ ՈՒՄ ԵՆԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍԻՔ

Ո՛չ լաւին, այլ դէշին գործիքն է ուժը բռնի.

Բիրտ ուժը համազօր չէ կորովի.

Աշինն իր ուժը շինելու կը գործածէ.

կը ստեղծագործէ.

Բռնութիւնը գործիքը չէ ինքնեղին.

գործիքը չէ ազնիւին.

բարուոքող չէ. իբր հաշտարար իսկ կ'ընկճէ.

գեղեցիկ չէ. գեղեցիկը խնդումն է հոգին.

ինդաբեր չէ՝ թէ ո՛չ քանդող ոգիին:

Քանդող ոգին նշանակ չէ կորովին:

Խնդումը ձախ կը բնակի,

Ջուլումը աջ կը բնակի.

Ձախը զօրքին կողմն է,

Աջը զօրավարինն է:

Ուսղմի պատգամ — լաց ու շիւան.

Մարդոց գերեզման — ցաւի պարտէզ է.

Յաղթութեան հանդէս — սգահանդէս է:

ԵՐՍՈՒՆՈՒԵՐԿՈՒԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍՔ

Յաւերժական Ընթացքը մասնակիին անդէնն է.

Հիւլէին պէս պարզունակ՝ տիեզերքը իր մէջն է.

Ինք իր կարգաւորինն է:

Անդէնը երկրայինն կը միանայ

ու կը կաթի ցօղն եղբայրացնող,

որ մարդը մարդուն կը զօդէ:

Լշակն Լշէն անջատուելով կը դոյանայ.

Լշէն միանալով կ'անէանայ.

Ով այս դուռը կը տեսնայ, չի մոլորիր:

Ընթացքը ան է աշխարհին համար,

Ինչ որ գետանցքը գետին համար:

ԵՐՍՈՒՆՈՒԵՐԵՔԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍՔ

Աշխարհ ճանչցողը բանդէտ է.

Ինքզինք ճանչցողը վարպետ է:

Ուրիշը գլոյը հզօր է.

Ինքզինք գլոյը ներդօր է:

Սխեղու համար կամքը հերիք է.

Աւարտելու համար կորովը պէտք է:

Կեանքի մէջ կանգուն մնալ՝ յարատեւելու համար,

Սահէն վերջ յարատեւել՝ անմահանալու համար:

ԵՐՍՈՒՆՈՒՉՈՐՍԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍՔ

Ընթացք անճայր եւ համասփիւռ,

Ստեղծումի դու մայր աղբիւր.

Համագործիչ ամենակար,

Արարածիդ տէր չնս դառնար.

Ճանողին սնունդ, ապրողին սէր,

Մեռնողին չնս հանգիստ մերժեր:

Իբր անբաղձ ու նոսր ինչ փոքր կ'երեւաս.

Մեծ երթուղարձը քեզմէ քեզ կը ճոճայ,

Եւ դո՛ւ, ո՞վ Չտէր, ինչ մեծ կ'երեւաս:

Այսպէս Մեկնակն ալ.

Քիչ կը ծառանայ,

Քաջ կը պտղընայ:

ԵՐՍՈՒՆՈՒՇԻՆԳԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍՔ

Ո՛վ հաւատարիմ է իր նախաձեւին,

Աշխարհ իր գիրկը կը բանայ իրեն.

Փառք, պատիւ, խնդում եւ ազատութիւն

Օ՛րինք անտարբեր կը ձգեն:

Նուազ ու խրախճանք յաճախ կը բաւեն

Անցորդը շղթայելու.

Ընթացքը դուրս կը թռի բերնէն՝

Անպաճոյճ, առանց հմայելու:

Ամէն աչք իրեն լարուած՝ ի զուր հրաշք կը սպասէ,

Ամէն ունկ իրեն կախուած՝ ի զուր հմայք կ'երազէ.

Ամէն ոք իր կեանքէն սակայն կ'ապրի անվախճան:

“Սեղմելէ առաջ՝

Թողուլ որ լայնայ.

“Սեղմելէ առաջ՝

Թողուլ որ մեծնայ.

“Ջնջելէ առաջ՝

Թողուլ որ իյնայ.

“Բաղելէ առաջ՝

Թողուլ հասուննայ:”

Եյս է անդէնի խորհուրդը,

խորհողին մեկնակէտը.

Կակուղը գլուղ է կարծրին.

Ներգօրը գլուղ է հզօրին:

Եւ սակայն.

Ձուկն իր խորունկէն վեր չի հանել.

Պետէն իր գետանցքէն, մարդն իր լնթացքէն

դուրս չի հանել:

Ընթացքը յաւերժ ձեռնպահ՝ ամէն գործի ձեռնհաս է,

ամէն գործի հեղինակ է.

Կարգաւորչին օրինակ է:

Թէկուղ ամէն ինչ իղձերու յուզմամբ տաքնապի,

Ես անդէնի միամտութեանս մեջ անվկանդ կը մնամ:

Անդէնի միամտութիւնը ամենապարփակ է եւ գերծ յուզումէ.

Անյոյզ իղձերու հանդէպ անվկանդ կը մնայ.

Անիղձ, անվկանդ՝ աշխարհ կարգի կը մտնայ:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱԾ

ԿԱՆՈՆԻՆ մէջ բնական եղողը, կանոնին հետամուտ չէ՝
իւր կանոնին մէջ է.

Կանոնին մէջ անբնական եղողը, կանոնը պահելու ուշ կրճնէ.
իւր կանոնը կը կորսնցնէ:

Բնական կանոնը անջանադիր եւ անմտադիր է,

Գլխական կանոնը ջանադիր է եւ մտադիր.

Բարի կենցաղը ջանադիր է եւ անմտադիր.

Օրէնքը ջանադիր է եւ մտադիր.

Բարոյականը ջանադիր է եւ պարտադիր:

Ուստի.

Ընթացքը երբ պակսի՝ Կանոնը կըսկսի.

Կանոնը կը պակսի՝ բարի կենցաղը կըսկսի.

Բարի կենցաղը կը պակսի՝ օրէնքը կըսկսի.

Օրէնքը կը պակսի՝ բարոյականը կըսկսի:

Բարոյականը հաւատքին եւ հաւատարմութեան շուքն է միայն
եւ անկման նախանշան.

Ստադրուածն ընթացքին փոխկերպն է միայն
եւ անկման ռահվերան:

Ուստի.

Բանիբուն մարդը

Բնոյթին կը կառչի, երեւոյթէն կը փախչի.

Անունէն կը զգուշանայ, իմաստին կ'առաջանայ.

Կեղեւէն կը հեռանայ, միջուկին կը վերդառնայ:

Մինչևանայ Միկիմ հետ մեկ ըլլայ է:

Երկինքը մեկնանալով մաքրեցաւ:

Երկիրը մեկնանալով ամրեցաւ:

Ուժը մեկնանալով կը զօրանայ:

Պարապը մեկնանալով կը լրանայ:

(Եւսկին եւս կեանքը մեկնանալով չըսկսիր միթէ):

Կարգաւորիչը մեկնանալով հանրային կեանքին

ինքնակարգութեան կ'ազդէ:

Եւս մէկն ասոնցմէ մեկնանալով կըլլայ:

Եւսնց մեկնանալու, առանց մաքրուելու երկինք պիտի խառնակէր:

Եւսնց մեկնանալու, առանց ամրնալու երկիրը պիտի փլփլէր:

Եւսնց մեկնանալու, առանց զօրանալու ուժը պիտի ջլատէր:

Եւսնց մեկնանալու, առանց լրանալու պարապը պիտի ճաթուէր:

(Եւսնց մեկնանալու, առանց կեանք պահելու էակը կը չքանայ:)

Եւսնց մեկնանալու, առանց հանրային ինքնակարգութեան ազդող

ըլլալու կարգաւորիչը խանգարիչ կը դառնայ:

Վսեմը հասարակէն կ'առաջանայ:

Բարձրը խոնարհէն կը բարձրնայ:

Ուստի:

Կարգաւորիչը կը մեկնանայ, կը մեկուսանայ:

Խոնարհ, անշուք, անբաղձ,

Կարգաւորիչէն ծնած:

Մասերու գումարը ամբողջ է:

Սկզբնական ինքնաբեր ուժը ջնջէ:

Ու չի պիտի գոյանայ գոհարը բարեձեւ ու պայծառ,

Եւս անձեւ խճաքար:

Ղոճանակերպ խաղացքը ընթացքն է Ընթացքին:

Ինքնաբեր երթուղարձը գործուածքն է Ընթացքին:

Պայացումը էակին Եւս մեկնին է:

Մեկնացումը Մեկնակին Եւս դառնալն է:

Խոհունն ընթացքը բանուգործ կրնէ.

Ուշեմն ընթացքը հազիւ կը պահպանէ.

Տափակն ընթացքէն օգնւտ կը հանէ,

զիւ ատակ իսկ չէ զայն պահպանելու:

Ըսուած է ընթացքի մասին.

“Ով թափանցէ — մեկնացած է.

“Ով ընթանայ — կը մեկնանայ.

“Ով գիտէ — մարդ է:”,

Մեկնանալն է կանոն մեծութեան.

Միամտութիւնն է քօղը մաքրութեան.

Չեռնպահ մնալը՝ կանոն ներգործման.

Ընդարդս բնադղը՝ կանոն զօրութեան.

Բարեշրջումը՝ կատարելացման:

Մեծ քառանկիւնն է — առանց անկիւնի.

Մեծ տակառն՝ կարծես լինալիք չունի.

Մեծ հունչը — դժուար կըլլայ լսելի,

Մեծ պատկերը՝ խիստ անորոշելի:

Ընթացքն անդին է զգայութենէն,

վեր սոսկականէն.

Բնազդով կ'օժտէ

Խւ առաջ կ'ուղղէ:

Ընթացքէն կը շնչէ Մէկը.

Մէկէն կը շնչէ Ընեղը.

Ընեղէն կը շնչէ Եղողը.

Եղողէն կը շնչէ Եպրողը:

Եղածն է միսը. հոգին Եղողը.

Ընեղն է մէկը միւսով պահողը:

Եղողին թշնամին ձեռնմուխ կամքն է.

Վարդաւորիչը կարգն ինքնաբեր կ'ընէ:

“Չեռնարձակ մարդը, ձեռնթափ կ'ըլլայ.

“Չեռնպահ մարդը, ձեռնհաս կը մնայ:”,

Ես ժողովուրդին ուսուցումն է:

Ես կ'ուսուցանեմ.

Չեռնարձակն իր մահը չի մեռնիր.

Ես իմ սկզբունքս է:

Հանրութեան էն նկուն մասը կը գլէ էն տոկունը.

Ենորը խիտէն ներս կը թափանցէ.

Եհա թէ ինչու.

Չեռնապահ ներգորը ձեռնմուխ հզօրէն գերազանց է:
Ուսուցանել առանց խօսքի, կատարել առանց զործքի՝
Քիչերու գործ է:

Ի՞նչն է ինձ մօտիկ, անունն թէ ինքս.

Ի՞նչն է ինձ մօտիկ, ի՞նքս թէ ստացուածք.

Ի՞նչն է ինձ դժնէ, կորսուլիս թէ վաստակ:

“Աիրքը ցաւ կ'առնի,

“Ինչքը հոգ կ'առնի”,

Ահալէր թող տալ՝ միջուկը պահել,

Եհա ինչպէս հնար է յարատեւել:

ՎԵՌԱՍՈՒՆՈՒՀԻՆ ԳԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍԻՔ

Մարդհնար լոյթը սրահա կը մնայ. անհատներէ է.

Մարդհնար լմանը պարսպ կը մնայ. անկարելի է.

Մարդհնար կանոնը շեւ կը մնայ.

Մարդհնար գիտոյթը խեւ կը մնայ.

Մարդհնար արուեստը մոռնջ կը մնայ:

“Յուրտին դեղ դարման կը մնայ շարժումը.

“Տաքին դեղ դարման կը մնայ հանդիստը:”

Խեղրմէ կատարեալը միշտ օրինակ կը մնայ մարդուն:

ՎԵՌԱՍՈՒՆՈՒՊԷՏԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍԻՔ

Ընթացքին մէջ է հանրային կարգը.

Ուազմի ձիերն հող կը հերկեն.

Ընթացքէն դուրս է հանրային կարգը.

Հերկող ձիերն ուազմի դաշտն են:

Բուռն մոլուցքէն մեծ մեղք չկայ.

“Ընչամոլէն գէշը չկայ,”

“Պառամոլէն խեղճը չկայ:”

Չոհ է ան որ զոհ ըլլալ գիտէ:

ՔԱՌՍՈՒՆԵՕԹՆԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍՔ

Դուռնէն դուրս չ'ելող ու մարդիկը ճանջող կայ.

Պատուհանէ զուրկ, դուրսը տեսնող կայ.

Շատ տեսնողը քիչ գիտէ:

Եյսպէս ալ.

Մեկնակը կ'առաջդիմէ առանց առաջ անցնելու.

գիտէ, առանց աչքէ անցնելու.

կը կատարէ, առանց ձեռք երկնցնելու:

ՔԱՌՍՈՒՆՈՒԹՆԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍՔ

Գիտոյթով վարողին գործն օր աւուր կը շառնայ.

Ընթացքին մէջ եղողին գործն օր աւուր կը թեթեւնայ.

Օր աւուր մինչեւ ալ գործ չի մնայ:

Ձեռք չերկնցած տեղ չեղած գործ չիկայ.

Ձեռնպահն հանրութեան գործը չի խանգարեր.

Ձեռնմուխը հանրութիւնը չի կարգաւորեր:

ՎԵՌՍՈՒՆՈՒՒՆՆԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍՎ

Սեկնակը բարի ու չար չի գատեր.

Սիրտն ամէնուն բաց է. չի գատեր.

Բարիին բարիք,

Չարին ալ բարիք.

Աս է իր բարիքին կանոնը.

Սիրտբացին սիրտբաց,

Կեղծին ալ սիրտբաց.

Աս է իր սրտին կանոնը.

Երբ ամէն մէկն աչքն իրեն կը յարէ,

Աչառու չըլլալ ինք ուշադիր է.

Ամէն աչք իրեն կը նայի ապշահար.

Խափը չի ճանչնար. ամէնուն է հայր.

ՅԵՍՈՒՆՆԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍՎ

Աշխարհ մտնողը մահուան կը փութայ.

Տասնէն երեք են կեանք փնտռողները,

Տասնէն երեք են մահ փնտռողները,

Տասնէն երեք են կեանք փնտռող՝ մահուան փութացողները:

Ինչո՞ւ.

Աշխարհիկ կեանքը սիրելին.

Ո՛վ աշխարհէն բաց, կեանքէն վեր կ'ապրի

Վազր ու ռեգեղջիւր վախ չեն տար իրեն.

Չէնք ու զրահներ պէտք չեն գար իրեն.

Ռեգեղջիւրը չի գտներ յարձակման կէտ իր եղջիւրին.

Վազրը չի գտներ յարձակման կէտ իր ճանկ ու ճիրանին.

Երբ դաց թշնամին, չի գտներ յարձակման կէտ թուրուսուրին.

Ինչո՞ւ.

Ան վեր է կեանքէն:

ՅԻՍՈՒՆ ՈՒՄ ԷԿԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍՔ

Բնթացքը հայրն է,

Վանոնը մայրն է.

Նսնելով ձեւ կ'առնեն,

Սնելով թեւ կ'առնեն:

Ուստի.

Լալները կը պատուեն Բնթացքը,

կը յարգեն Վանոնը:

Բնթացքը պատուել, Վանոնը յարգել՝

պարտք չէ մտացածին.

Բնազդ է ընդածին:

Բնթացքն է որ ծնունդ կ'ուտայ,

սնունդ կ'ուտայ,

կ'աճեցնէ

ու ձեւ կ'ուտայ.

կ'առաջացնէ,

կը հասունցնէ,

կ'ապրեցնէ,

մէջտեղ կը հանէ.

Սը վարէ չի տիրած,

Ս'ազդէ չի գերած,

Սը շնորհէ չի կորզած.

Եյս է իմաստն իր Վանոնին:

ՅԻՍՈՒՆ ՈՒՆ ԵՐԿՈՒՆ ԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍՔ

Ստեղծագործ ուժը մայրն է աշխարհի.

Ով մայրը ճանչնայ, կը մանկընայ.

Ով կը մանկընայ, մայրը կ'ապրի.

Վանի ինքզինք չ'ապրիր, կանգուն կը մնայ.

Վուռը վահելով ձեռնպահ ապրողն՝

Վեանքը տաժանքէ անվտանգ կը պահէ.

Մօրմէն հեռացող ձեռնմուխ եղողն

Յաւէտ ըկուած, որբ, անօգնական է:

Լէք մալ ունենալ չի տեսնուածին համար՝

Բսել է մտքի աչք ունենալ.

Մատղաշին կերպը անվթար պահել.

Բսել է դիւցազն դառնալ:

Ով գործածելէ վերջ լոյսն իր աչքին՝

Մտքի աչք վաստկի,

Երբ աչքը մահն իսկ յաւիտեան գոցէ՝

Վորուստէ զերծ է.

Յաւերժը կը վաստկի:

ՅԻՍՈՒՆՈՒՆԻՐԵՎԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍՎ

Արտաքինէն ներս չի չորող աչքը,
 Ի զուր կը ջանայ գտնել Րնթացքը.
 Ար տեսնէ կեղեւն ու ոչ միջուկը:
 Ուր ճամբաները լայն ու շտկուած են՝
 Եւ մարդիկ նեղ տեղ դարան կը սպասեն,
 Ուր պալատները շքեղ կը կանգնին,
 Իսկ արտերու մէջ փուշեր կը բուսնին.
 Ուր զգեստի պերճանք, ուր զէնքի պարծանք,
 Ուր շուայտ կերուխում, ուր անկերջ խրախճանք,
 Ուր առատ գանձեր, առատ ստացուածք,
 Հող երկար ձեռքը կ'իշխէ, ի՞նչ Րնթացք:

ՅԻՍՈՒՆՈՒՆՈՐԲԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍՎ

Հիմն երբ հաստատ է, շէնքն անվիանդ է.
 Ղէկն երբ հաստատ է, կարգն ալ անխախտ է.
 Եւ թողն իր թռռան աւանդ կընէ զայն:
 Ուստի.
 Անոնն անձին ղէկ, անձն անեղծ կը մնայ.
 Անոնը տան ղէկ, տունը կը շէննայ.
 Անոնն երկրին ղէկ, երկիրը կ'ամրընայ.
 Անոնն ազգին ղէկ, ազգը կը բազմանայ.
 Անոնն ազանց ղէկ, կարգ կ'ընդհանրընայ:
 Ընձն այսպէս ուրիշ անձի ղէկ կ'ըլայ.
 Տունն այսպէս ուրիշ տունի ղէկ կ'ըլայ.
 Երկրն այսպէս այլ երկրի ղէկ կ'ըլայ.
 Ազգն այսպէս ուրիշ ազգի ղէկ կ'ըլայ.
 Ազնեք այսպէս այլ ազանց ղէկ կ'ըլան:
 Ի՞նչն է ըմբռնմանս կանոնին հիմքը.

Անոնը ինքը:

ՅԵՍՈՒՆ ՈՒՀԻՆ ԳԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍՔ

ՈՎ Կանոնին լրջութն ունի,
 նոր ծնած մանկան կը նմանի.
 Կարիճ եւ օձ զայն չեն վախցնիր,
 վագրի ճանկը իրեն չ'երկնար,
 արծուի աչքը զինք չի տեսներ.
 Ոսկրտիքը թոյլ, ջեղը նուրբ՝
 կրնայ ուժով ձեռնոտել.
 Արու-էգէ բան չի հասկնար՝
 կ'եփի արիւնն փորն ի վար.
 Ի՛նչ կը պակսի կեանքի լրջութեն . . .
 Կրնայ ճշալ օր ու գիշեր՝
 Չայնը չի մարիր նորէն.
 Ի՛նչ կը զատէ դաշնակոյթէն . . .
 Ճանչնալ կեանքի դաշնակոյթը՝
 Յաւերժը վաստկիլ է.
 Յաւերժին հետ մէկկամք ըլլալ՝
 մտքի լոյս վաստկիլ է:
 Ի զո՛ւր երնեկ պարարտ կեանքին.
 Ի զո՛ւր փառք հզօր ու յաղթ կրքին.
 Յաղթ ծառը մօտ է վախճանին:
 Յաղթ-պարարտ ընթացքէն դուրս է,
 ընթացքէն դուրս մահ կը սպասէ:

ՅԵՍՈՒՆ ՈՒՎԼԵ ՅԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍՔ

ՈՎ կը դատէ՝ չի գիտեր.
 ՈՎ որ գիտէ՝ չի դատեր.
 Կրքերուն սանձ,
 Կամքերուն չափ կը դնէ.
 Սուրբ կը մեղմէ,
 Բարդը կը պարզէ,
 Փայլը կը ցրուէ,
 Խր փոշին կը միանայ.
 Թաքնուն միացում.
 Գովասանքով չայլայլեր,
 Անարգանքով չայլայլեր.
 Ոչ շահը զայն կ'այլայլէ,
 Ո՛չ կորուստը կ'այլայլէ.
 Փառք-պատիւը չայլայլեր,
 Նախատինքն ալ չայլայլեր.
 Վսեմ մեկնացում:

ՅԵՍՈՒՆԵՕԹՆԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍԻՔ

Սիրաբացն է խաղաղ վարչութեան ոգին.
Դէպի կոխ կ'ուղղէ ճամբան ճարպիկին.
Կարգը զի գործուիր, այլ կը ներգործուի:
Ի՞նչպէս ինձ յայտ է՝ կարգն ուր կը սկսի.
Այսպէս.

Ինչքան շատ արեւիք, այնքան շատ զեղծում.
Ինչքան խստութիւն, այնքան ընդվզում.
Ինչքան ճարտար խելք, այնքան շատ եղեւթ.
Ինչքան շատ օրէնք, այնքան երկար ձեռք:

Ուստի Մեկնակը այսպէս կը զրուցէ.
Ձեռք չեմ դնիր ու գործն ինք իրմէ կ'ըլլայ.
Ձեռք չեմ դպցներ, կարգն իրմէ կու գայ.
Ձեռք չեմ մխեր եւ կեանքը կը շէնայ.
Ձեռք չեմ երկնցներ, սէր կ'առաջանայ:

ՅԵՍՈՒՆՈՒԹԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍԻՔ

Ձեռնպահ վարչութիւն՝ ուրախ ժողովուրդ,
Ձեռնմուխ վարչութիւն՝ տրտում ժողովուրդ.
Տրտմութեան է որ խնդում կը յաջորդէ,
Խնդումն է որուն վիշտն ակնդէտ է:
Եւ սակայն.

Ո՛վ գիտէ թէ ո՞րն յաղթող պիտ ըլլայ,
Երբ ժողովուրդը կարգէ դուրս ելլայ.
Զի բռնադատ կարգն ոճրի կը փոխուի.
Լաւը գէշին ձեռք գործիք կը դառնայ
Եւ մտքի լոյսը կարի կ'ուշանայ:
Ուստի, Մեկնակը՝

Օրինակ է ու չի կաղապարեր.
Նշանախեց է, ոչ ոք չի խոցեր.
Շիտակ է՝ չարդուկեր.
Իր լոյսը չի կուրցներ:

ՅԵՍՈՒՆՈՒՒՆՆԵՐՐՈՐԿ ԽՕՍԻՔ

Մարդն առաջ ուղղելու,
Բարուոյն ծառայելու՝
Չեոք քաշելն է կարճ ճամբան.
Չի ձեռք քաշողը միայն
Թոյլ կուտայ ամփոփուիլ
 Կանոնին մէջ.
Կանոնին մէջ ամփոփուողը
 միայն կրնայ առաջ քալել
 Կանոնին մէջ:
Ո՛վ Կանոնին մէջ կը քալէ
 Եղածէն վեր է.
Ո՛վ վեր է Եղածէն՝
 Եղողին մաս կը կազմէ:
Եղողին մաս կազմելն յաւերժ չէ.
Խոր արմատ, հիմ հաստատ,
Ընեղը ընթացք, անփակ աչք:

ՎԵԹՊՈՒՆԵՐՐՈՐԿ ԽՕՍԻՔ

Մեծ բազմութիւն մը վարելու ճամբան
Կը նմանի քիչ առ քիչ խմորման.
Ուր հանրութիւնը ընթացքին մէջ է,
 Հող սոսկականի կամքը ազդակ չէ.
Ո՛չ սոսկականը կամք բնաւ չունենար,
Ե՛լ շրջապատին միայն չըսպառնար.
Թէ սոսկականին կամքը սպառնայ իսկ,
Մեկնակն իր կամքը իր շուրջը չուղղեր.
“Մեկնակ,, “շրջապատ,, չեն ժխտեր իրար.
Իրենց կանոններն մէկ ունին միայն հայր:

Մեծին զիրքը ձորին պէս է,
 Գէպ ուր գետը կը հոսի.
 Էգին կերպը իրեն դաս է.
 Էգն այրը հեղութեամբ կը վաստկի.
 Վար է՝ կեանքն իրեն կը հոսի:
 Ուստի.
 Մեծն երբ հեզ է, փոքրն իր գիրկը կուգայ.
 Փոքր երբ հեզ է, մեծն իր գիրկը կը բանայ.
 Վաստակն այնտեղ է, ուր հեղութիւն կայ:
 Երբ գետն առուն գիրկը կ'առնէ ու վար կը սուզուի,
 Երբ առուն գետին գիրկը կ'ընայ ու կը նուիրուի.
 Մէկն ինչպէս միւսը մեծը կը վաստկի.
 Մեծը հեղութիւնն է. վարը կը բնակի:

Ընթացքը հովանի է ամէնուն.
 Գանձ բարեսիրտներուն,
 Ըպաստան մղարներուն:
 Մեծ խօսքը կը փառաւորէ.
 Մեծ գործը կը բախտաւորէ.
 Գանձութեամբ բարձրն անորն է,
 Որ խորթ մայր չէ մղարներուն:
 Թաղ ու պերճանք, փառք ու պարծանք,
 Ոչ մէկն ասոնց վեր է բախտէն,
 Երբ Ընթացքը կը շնորհէ:
 Հիներն Ընթացքը կը պատուէին,
 Օր բայ է ամէնուն առջին.
 Հոգ կադ ու կռիւ միայն կը դադրին.
 Ուստի էն ճոխն է գանձերուն:

ՎԼԹՍՈՒՆՈՒԵՐԵՔԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍՔ

Ընթաղձ ըլսլ բաղձալ,
Ներգործեւ գործեւ,
Ընդգալին զգալ,
Չտեսնուածը տեսնալ,
Քիչէն շատ հասկնալ,
Չարէն լաւ յուսալ:

Բարդը պարզէն կերտեւ,
Մեծը փոքրէն փնտռեւ:
Ըմէն բարդ պարզէն ճիւղ կ'առնէ.
Մեծին ծագումը փոքրէն է:
Ուստի Մեկնակն ալ.

Փոքր կը գործէ, մեծ կը ներգործէ:
Մեծ խօսքին փոքր արդիւնք կը սպասէ.
Հեշտ կարծողին ամէն ինչ դժուար է:
Ուստի, Մեկնակը

Քանի բարդին անմաս է, բարդութիւնէ զերծ է:

ՎԼԹՍՈՒՆՈՒՉՈՐՍԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍՔ

Հանդարտ եղողն զսպել հեշտ է.
Հեռու եղողն ցրուել հեշտ է.
Մատղաշ ճիւղը ծռել հեշտ է:
Մէջտեղ չելած վտանգն արգիլել.
Գեռ ծայր չառած խաղաղեցնել:

Հսկայ ծառին մազի չափ նուրբ տունկ մ'է սկիզբը.
Հողի շերտ մ'է իննայարկ աշտարակին հիմքը.
Հազար մղոն առջի քայլէդ ծայր կ'առնէ:

Եղողը ձեռնոտել զայն ձեռնատել է.
Չեռնմուխ ըլլալ, ձեռքբաց մնալ է:
Ուստի Մեկնակը.

Չի ձեռնոտեր ու չի ձեռնատեր.
Չեռնմուխ չըլլար, ձեռքբաց չի մնար:

Մարդիկ կը քալեն իրենց նպատակին
Ու հազիւ հասած՝ վար կը սայթաքին.
Եղողն միանալ եւ անթուլ ըլլալ՝
Եհա՛ միակ աջող, անսայթաք ուղին:
Ուստի Մեկնակը.

Կ'ըղձայ անիղձ մնալ.
Կը սորվի մոռնալ.
Ուշը հոն կը պտտիկի, ուր ամբոխը ձգեր կանցնի.
Խրերու գնացքը ինքնաբեր կ'ընէ.
Միջամուխ չըլլար:

ՎԼԵԹՍՈՒՆՈՒՆԵՐՆԵՔԵՐՐՈՐԳԻ ԽՕՍՎ

Ընբաղձ ըլլալ բաղձալ,
Կերգործել գործել,
Ընդգալին զգալ,
Չտեսնուածը տեսնալ,
Վիչէն շատ հասկնալ,
Չարէն լաւ յուսալ:
Բարդը պարզէն կերտել,
Մեծը փոքրէն փնտռել:
Ըմէն բարդ պարզէն ճիւղ կ'առնէ.
Մեծին ծագումը փոքրէն է:
Ուստի Մեկնակն ալ.
Փոքր կը գործէ, մեծ կը ներգործէ:
Մեծ խօսքին փոքր արդիւնք կը սպասէ.
Հեշտ կարծողին ամէն ինչ դժուար է:
Ուստի, Մեկնակը
Վանի բարդին անմաս է, բարդութիւնէ զերծ է:

ՎԼԵԹՍՈՒՆՈՒՆԵՐՐՈՐԳԻ ԽՕՍՎ

Հանդարտ եղողն զսպել հեշտ է.
Հեռու ելողն ցրուել հեշտ է.
Մատղաշ ճիւղը ծռել հեշտ է:
Մէջտեղ չեւած վտանգն արգիլել.
Ղեռ ծայր չառած խաղաղեցնել:
Հսկայ ծառին մազի չափ նուրբ տունկ մ'է սկիզբը.
Հողի շերտ մ'է իննայարկ աշտարակին հիմքը.
Հազար մղոն առջի քայլէդ ծայր կ'առնէ:
Եղողը ձեռնոտել զայն ձեռնատել է.
Չեռնմուխ ըլլալ, ձեռքբաց մնալ է:
Ուստի Մեկնակը.
Չի ձեռնոտեր ու չի ձեռնատեր.
Չեռնմուխ չըլլար, ձեռքբաց չի մնար:
Մարդիկ կը քալեն իրենց նպատակին
Ու հազիւ հասած՝ վար կը սայթաքին.
Եղողին միանալ եւ անթուշ ըլլալ՝
Եհա միակ աջող, անսայթաք ուղին:
Ուստի Մեկնակը.
Կ'ըղձայ անիղձ մնալ.
Կը սորվի մոռնալ.
Ուշը հոն կը պտտիկի, ուր ամբօխը ձգեր կանցնի.
Խրերու գնացքը ինքնաբեր կընէ.
Միջամուխ չըլլար:

ՎԱԹԱՍՈՒՆՈՒՀԻՆ ԳԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍԻՔ

Հիները ընթացքին մէջ կ'ընթանային.
բազմութիւնը անուսում կը պահէին.
սիրտը կը մշակէին.

Շատեալ վարել չէ դիւրին:

Ուսմունքով վարողն օջախ կը մարէ.

Վարմունքով վարողն օրհնէնք կը բերէ:

Եւ ճանչցողին մէկ է օրինակը.

Օրինակն է Աննանին գաղտնիքը:

Եղողն Եղածին պէս չէ. խոր, լայն է

Եւ իր նայածը միշտ ապագան է:

ՎԱԹԱՍՈՒՆՈՒՎԱՅԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍԻՔ

Գետեր եւ լեռեր ձորեր գրաւած են,
դե վա՛ր կը վազեն.

Ահա թէ ինչու ձորեր գրաւած են:

Այսպէս ալ Մեկնակը.

Շատերու առաջքը կ'անցնի՝

Հեզիկ խօսքերով.

Շատերու գլուխը կ'անցնի՝

Եսը փակելով:

Այսպէս.

Շատերու առաջնորդ է՝ առանց անոնց տիրելու.

Շատերու գլխաւոր է՝ առանց զանոնք գերելու:

Աշխարհ կամովին անոր կը յարի,

դռգդար դէնք գերի.

Քանի ձեռնմուխ չըլար՝

անձեռնմխել կը մնայ:

ՎԵԹՍՈՒՆ ԵՕԹՆԵՐԲՈՐԳ ԽՕՍԻՔ

Արսեն: Ընթացքը աներկբայ մեծ է.
 Լոկ ներկայ կեանքին համար ստեղծուած չէ:
 Իր մեծութիւնը բայց կը կայանայ
 Տարբերուելուն մէջ ուրիշ մտքերէն,
 Որ ներկայ կեանքին համար ստեղծուեր են:
 Ներկայ կեանքին մէջ՝ մեծ՝ ինչ դեռ կը մնայ:
 Երեք պատուական գոհարի տէր եմ,
 Որոնք կը պատուեմ ու բարձր կը պահեմ.
 Մէկը սիրտս է՝ սիրոյ ընդունակ,
 Երկրորդը կենցաղս՝ պարզով գոհունակ,
 Երրորդը հեղեկ կեանքս անփառունակ:
 Սէրն է քաջին թեւ թռիչք շնորհով,
 Պարզ կենցաղն է անձը մեծցնող,
 Հեղ կեանքն է մարդը առաջնորդ դարձնող:
 Եսօր բայց սէրը դրժողը քաջ է.
 Պարզ կեանքը լքողն է որ մեծանձ է.
 Գիւրք, փառք փնտռողն է որ կ'առաջնորդէ.
 Ես մահացում է:
 Սէրը յաղթութեամբ կ'օժտէ պայքարը
 Եւ ամբողջին է պայքար չեղած տեղ.
 Սիրոյ մէջ է որ երեւան կուգայ
 Տիեզերքի կամքը:

ՎԵԹՍՈՒՆ ՈՒԹԵՐԲՈՐԳ ԽՕՍԻՔ

Լա գիտցողը չի վիճիր.
 Լա կռուողը չի կատղեր.
 Լա զսպողը չի զարներ.
 Լա վարողը չի ճնշեր:
 Հոս է կանոնն հաշտ դործին,
 Գիւր վարչութեան բանալին,
 Տիեզերքի Ընթացքը,
 Իրաց ծագման խաղացքը:

ՎԵԹՍՈՒՆՈՒՒՆՆԵՐԲՈՐԴԻ ԽՕՍՔ

Սկզբունք պատերազմողին.

Հիւրընկալ ըլսալ ու ոչ այցելու.

Ոտք առ ոտք քաշուիլ փոխանակ մատ առ մատ
առաջ խաղալու:

Ուստի.

Առաջդիմել, առանց առաջ քալելու.

Ձեռք բերել, առանց ձեռք երկնցնելու.

Գլուսել, առանց լռնադրաւելու:

Ով յարձակում վճռէ՝ պարտուող կը մնայ:

Ուստի.

Առուող կողմերէն զժկամակիդը յաղթող կը դառնայ:

ԵՕԹԵՆԵՍՈՒՆՆԵՐԲՈՐԴԻ ԽՕՍՔ

Ես կ'ուսուցանեմ դիւրաւ հասկնալ,

դիւրաւ գործադրել.

Շատոյթը կարող չէ զիս հասկնալ,

ոչ ալ գործադրել:

Ուսուցումիս մէկ է դաստիարակը,

Գործադրութեան մէկ է օրինակը.

Ով զայն չի ճանչնար, հասկնալ չի կրնար.

Վիշել կը հասկնան զիս. աս արժանիքս է:

Այսպէս ալ Մեկնակը.

Գանձը կը կրէ զգեստին տակ խուրձէ:

ԵՕԹԱՆԵՍՈՒՆՈՒՄԷԿԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍԻՐ

ՈՎ գիտէ թէ կ'անգիտանայ՝ անեղծ է.
Տգէտը շատգէտ երբ ձեւանայ՝ հիւանդ է.
Են որ գիտէ թէ հիւանդ է, փրկուած է:
Եյսպէս ալ.

Մեկնակն այս ցաւէն զերծ է.

Ար զգայ. ուստի փրկուած է:

ԵՕԹԱՆԵՍՈՒՆՈՒՄԵՐԿՈՒՆԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍԻՐ

Ուր մահացուն վախը կը նուազե,
մահը կը սկսի:

Այսքը չի մահացնել,

կեանքը չի դառնըցնել.

ՈՎ չի դառնըցներ, չի դառնընար:

Եյսպէս ալ Մեկնակը.

Իր չափը գիտէ ու զենք ցոյց չի տար.

Իրմով կը շատանայ, պատուի պէտք չըզգար.

Բնատուրով գոհ է, շինծուն չի ցանկար:

ԵՕԹԵՆԸՍՈՒՆՈՒԵՐԵՔԵՐՐՈՐԳ ԵՕՍՔ

Մահուամբ կը պատժեն՝ ով ընդվզել վճռէ.

կը թողուն ապրի՝ ով վիզ ծռել վճռէ.

Երկուքին եւս լաւ կամ գէշ է վերջը.

Ո՛վ գիտէ որն ասոնց ոճիր է:

Ուստի.

Մեկնակը այստեղ ձեռնադահ կը քնայ.

Տիեզերքի ընթացքն այսպէս կը հասկնայ.

Յաղթել առանց կռիւ,

Եզդել առանց հրամանի,

Սէր շահիլ առանց կոչի,

Ներդործել առանց գործի:

Տիեզերքի ցանցը լայն բացուածք ունի.

Եւ սակայն անկէ ոչինչ կը վրկալի:

ԵՕԹԵՆԸՍՈՒՆՈՒՇՈՐՍԵՐՐՈՐԳ ԵՕՍՔ

Երբ աշխարհ զուրկ է երկիւղէն մահուան,

Մահուան երկիւղով ի՞նչպէս զսպել զայն.

Երկիւղով պահել ու յանցապարտ մը՝

յիսոյ իր ձեռքով իսկ մահուան յանձնել.

Ո՞վ կրնայ վճռել:

Կեանքի, մահուան վրայ վճռող Միակ մը կայ.

Ով փոխան անոր կեանք ու մահ վճռէ,

Ենվարժին պէս, որ փայտ կոտորողին տեղ

Տապար կը վերցնէ, ձեռքը կը կտրէ:

ԵՕԹԱՆԱՍՈՒՆՈՒՀԻՆ ԳԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍՔ

Շատերն սովամահ կը լան՝ քիչերն երբ կը յղփանան.

Ահիջը տագնապի.

Շատերն կարգէ դուրս կը լան՝ քիչերն երբ կը յոխարտան.

Ահիջը անկարգութեան:

Շատերն մահը կ'արհամարհեն, քանզի կեանքին դերին են.

Օխրենք զուր կը զոհեն:

Ով որ կեանքին գերին չէ, կեանքէն վեր կ'ապրի,

խորագոյն կ'ապրի:

ԵՕԹԱՆԱՍՈՒՆՈՒՎՅՅԵՐՐՈՐԳ ԽՕՍՔ

Նուրբ ու թեք՝ մարդը կը ծնի,

Այրծր ու սէգ՝ կը մեռնի.

Նուրբ, մատղաշ՝ ծառը կը ծլի,

Ձիգ ու հաստ՝ կը դադրի:

Ուստի.

Ձիգ ու հաստ՝ կերպերն են մահով.

Նուրբ ու թեք՝ կերպերն ապրելով:

Այսպէս նաեւ.

Հաստ ու յաղթ՝ վար է,

Գիւր եւ թեք՝ վեր է:

ԵՕԹԱՆԱՍՈՒՆԵՕԹՆԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍԿ

Տիեզերքի ընթացքը աղեղ լարելու կը նմանի.

Յցուածքը կակղել, կակուղն ամբացնել.

Շատը պակսեցնել, քիչը լրացնել.

Տիեզերքի ընթացքն է՝

Աւելին առնել՝

Պակասը լեցնել:

Իսկ մարդոց ընթացքը՝

Պակասած տեղէն առնել՝

Յորդած տեղը թափել:

Ով իր լիութիւնն աշխարհին զոհէ՝

Ընթացքին մէջ է:

Ուստի Մեկնակը.

Ար ներդործէ առանց դործքի,

Ար կատարէ առանց վարձքի՝

Ու դործի վրայ չերեւար:

ԵՕԹԱՆԱՍՈՒՆՈՒԹԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍԿ

Աշխարհիս վրայ ջուրն է էն կակուղ նիւթը.

Ընկէ ուժով սակայն կակղող չի կայ պինդը.

Վանի կը ժխտէ ձեւը՝ անյաղթ է:

Ամէն մարդ գիտէ.

Նիւնը կը գլէ տոկունը.

Մեղմը կը գլէ սեղմը:

Իայց ով վարպետ է:

Մեկնակն այսպէս կ'ըսէ.

Ով հանրութեան մեղքն իր վրայ կ'առնէ՝
անոր փրկիչն է:

Ով հանրութեան չարն իր վրայ կ'առնէ՝
անոր վարպետն է:

Քչմարիտ խօսքը ներհակի պէս է:

ԵՕԹԵՆԵՍՈՒՆՈՒՒՆՆԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍԻՔ

Բռնի գործէն վերջ թէ քէնն անցած չէ,
Ո՛վ եղած գործը լաւ պիտ յորջորջէ:
Եհա ինչու.

Սեկնակն իր գործը ինք կը կատարէ.

Ուրիշն այսպէս պէտք չի մնար մեղադրէ.

Ո՛վ Կանոնին մէջ է՝ կը կատարէ.

Ո՛վ Կանոնէն դուրս է՝ կը պարտադրէ:

Տիեզերքին ընթացքն ամէնքը հաւսար կը բռնէ.

Եյս ընթացքն իրեն Վարպետը կանոն կը սահմանէ:

ՈՒԹՍՈՒՆՆԵՐՐՈՐԴ ԽՕՍԻՔ

Երկիր՝ քիչ խոշոր,

Մարդիկ՝ շատ շատուոր.

Կազմած, մեքենայ՝ տասնեակ մը բաւ գայ.

Կեանքը սիրելի,

Կայքն անլքելի.

Կառք ու նաւ՝ առանց երթավայրի.

Օհնք ու զրահ՝ առանց զօրավարի.

Չուանէ հանգոյց՝ փոխանակ գիրի:

Եւ այսպէս.

Ուտեստը արդար,

Օգեստը յարմար.

Կեանքն զգաստ ըլլար,

Բարքն անեղծ մնար:

Եւ, թէ համայնք համայնքի մօտ ըլլար՝

աքլորի կանչն ու

շան մեթման հաջը

լուեղու չափով,

Մարդ ապրէր, ծերնար՝

չգար քովէ քով:

ՎԵՐԳԻՆ ԽՕՍՎ

Ուղղախօսը կը ծառայէ,

Գեղախօսը կը հմայէ.

Չառայողը հաշտարար է,

Հմայողը կռուաբար է:

Խմաստն ուսմունքէն կոյս է.

Ուսմունքն իմաստէն մերկ է:

Մեկնակն ինքզինք չի պաշտեր.

Վանի բաշխէ զայն՝ կ'ամբողջնայ.

Վանի զոհէ զայն՝ կ'անմահնայ:

Տիեզերքի լնթացքը.

Ձեռք տալ, առանց ձեռք դնելու.

Մարդուն լնթացքը.

Չարկ տալ, առանց զարնելու:

ՎԵՐԳԵԽՕՍՎ

Լաօ-Չը, բուն անունով Լի Պէ-Եանգ, քսան եւ հինգ դար առաջ Չինաստանի հռչակաւոր Չիու հարստութեան պատկանող կայսեր մը դիւանատան պատմագիրն էր: Ծնած էր 604 թուին, քրիստոսէն առաջ, Հոնան նահանգի գիւղերէն մէկուն մէջ, որ կայսեր հարկատու պետութեան մը կը պատկանէր: Հոգ, ներքնապէս նահապետական ոսկեղէն անցեալին մէջ ապրող, իրապէս արքաներու, իշխանաւորներու եւ նախարարներու նենգալից ու քինախնդիր կռիւներուն եւ իրենց լուծին տակ կըրուած ժողովուրդներու կեղեքումին ակնատես այս դիւանագետ պատմագիրն վիճակուած էր երկար տարիներու անշուք եւ անշշուկ ծառայութիւն մը եւ ամէն անձնական շահէ ու փառքէ, ամէն աշխարհիկ վայելումներէ կոյս մնացած կեանքի մը զոհաբերոյթը՝ կորսուած դրախտին, Լքուած նահապետական կարգին ու դաշնակցութիւն վերհաստատման ի խնդիր:

Երբ սակայն իրմէ առաջ արմատացած, իր օրով արդէն ծովծաւալ համեմատութիւն առած չարիքը տուն տեղ եղաւ եւ ապականութիւնը ամէն խորշ թափանցեց, պետական շրջապատն ու դիւանական գործերը սկսան զզուանք ազդել այս գեղի զաւկին. խրճիթ մը քաշուեցաւ, որ լեռան մը կուշտին վրայ կառուցուած էր Հան-Քօան նահանգին մէջ: Հոն երկար տարիներ ապրեցաւ մինակը եւ ութսունէն վեր տարիքի մը մէջ դէպի արեւմուտք ճամբորդեց: Սահմանագլխէն անցած միջոցին հոն սպասող սահմանապահ պաշտօնեան ինդրեց իրմէ որ հեռանալէ առաջ գիր մը թողու: Այն ատեն Լաօ-Չը, որ հայերէն «ծերուկ» կը նշանակէ, գրեց ու թողուց չինական հինգ հազար նշանագիրներէ միայն բաղկացած այս գիրքը որ երկար ատեն Չինու պատմագիրները իր վրայ խօսեցուց միայն իր հեղինակին՝ Լաօ-Չըի անունով: Ասկէ իրաւամբ կը հետեւի որ սկիզբէն ոեւէ անուն չունէր երկը: Գարբեր յետոյ կը տես-

նուի պատմագիրներու յիշատակութեանց մէջ գրքին Դաօ-Դէ-Գինգ անունը, բարդ անուն մը երեք բառերէ բաղկացած, որոնց առաջինը կը նշանակէ «ուղի», կամ «ընթացք», երկրորդը՝ «ուղղութիւն», «ուղիղ գիծ», կամ «կանոն» (իբր օրէնք), երրորդը՝ «գիրք», որով ամբողջը՝ «ընթացքին (եւ իր) կանոնին գիրքը», անուն՝ որ յայտնապէս կ'երևայ առաջացած ըլլալ գրքին երկու մասերուն սկզբի բառերէն:

Գործին առաջին գլուխը, ինչպէս այս առաջին խօսքին վերջին տողերէն եւս կը հետեւի, բանալի է Լաօ-Չըի մտածումներուն ամբողջ շարքին: Հոս Լաօ-Չը կը ձեռնարկէ արտայայտել իր աստուածային գաղափարը ու կը զատորոշէ ընթացքը երկու իմաստներու մէջ. մէկը Ինքը, իր էութիւնը, ամէն իրերու եւ էակներու հեղինակը, Անեղը որ անուն չունի, միւսը իր ընթացքը, իր կերպը, Եղողը, կենդանին, զոր թէեւ չենք տեսներ, լսեր, շոշափեր եւն, բայց կը դգանք մեր հինգ զգայարանքներէ անջատ զգացումով մը, մեր սրտի աչքով: Որովհետեւ Ինքը, էութիւնը, Էն, այսինքն Անեղը իբր այսպէս՝ բացարձակօրէն կը խուսափի մեր իմացումէն եւ իր կերպը միայն կը խորազգացուի, ուստի Զինքը եւ Իր կերպը մէկ կ'ընդունինք եւ այս Մէկը կը կոչենք երկրորդին այսինքն մեզ հաղորդ եղողին անունովը՝ Կերպ, Ուղի կամ Ընթացք:

Յաջորդ գլուխներուն կամ խօսքերուն մէջ Լաօ-Չը կը պարզէ այս Ընթացքը, անշուշտ այնպիսիներուն, որոնց զգացական, իմացական ուժը լոկ իրենց հինգ զգայարանքներու պաշտօնին վերլուծման եւ աւանդութեանց ու նախապաշարումներու չորս պատերուն մէջ չի սահմանափակուիր, այնպիսիներուն, որ իրենք եւս զուրկ չեն այս Ընթացքին տարտամ կամ որոշ իմացումէն: Առանց այս իմացումին չկայ բացուիլ հինգ զգայարանքներու կեանքէն վեր, սերունդէ սերունդ կուտակուած նախապաշարումներու բանտէն, իշխողներու նիւթած մտքի կապանքներէն դուրս, չկայ Ընթացք, չկայ զգալ ու հասկնալ Լաօ-Չըի խօսքերը,

չկայ սեպհական կեանքի կանոն ընել զանոնք. այո՛, առանց այս իմացումին չկայ կրօնք, չկայ բարձրանալ հասարակ մարդուն եւ ամբոխին տափակութենէն վեր, ուր այս իմացումը սաղմնային վիճակէ մը անդին չընծիւղեր ու Կանոնի չի փոխուիր, դէպի Մեկնակը եւ հոնկէ դէպի Մէկը եւ Յաւերժը:

«Մեկնակ», բառը պէտք է հասկնալ հայկազեան բառարանի իմաստով (իբր որակ եւ իրը քանակ) լոկ իբր յիշեալին դիրքը ամբողջին ու զանգուածին հանդէպ: Աերջինէն անջատուելով, զանգուածին եւ ամբոխին հանդէպ իր միակութիւնը հակադրելով՝ Մեկնակը սերտօրէն կը միանայ Մէկին, իրերու ծագման բնական ընթացքին, տիեզերքի կերպին, այս կերպին մէջ տեսնելով նաեւ անոր «կամքը», եթէ կարելի է այս բառը գործածել տիեզերականին համար: Ընթացքին կանոնը անոր համար կը նախընտրէ մարդերէ կերտուած ու թրծուած բոլոր կանոններէն, գրուած օրէնքներէն, որովհետեւ ան իր սեպհական բնատուր կանոնն է, հետեւաբար կենդանին. ինք կենդանութեան պէտք ունի. օտարով, անկենդանով չի կրնար կենդանանալ, այլ իր բովանդակ էութիւնը հաղորդ պահելով իր մէջն իսկ թափանցած կենդանի բանի մը, բարձրագոյն կեանքի մը հետ: Ինչ որ դուրսէն կուգայ՝ բռնադատուածը, պարտադրուածը, շինծուն, հիպոստուածն ու աճպարարուածը՝ շղթայ մընէ իրեն, որ կը կապուէ իր գնացքը դէպի Ընթացքն ու իր Կանոնը, դէպի իր իսկ ընթացքը եւ իր իսկ կանոնը, դէպի ինքնաբերը՝ միակ ճշմարիտը, միակ կատարեալը: Մեկնակը կը մերժէ ամէն կապանք իր Ընթացքին հետ ունեցած բնատուր կապէն դուրս: Ուստի կը մերժէ ուսմունքը, իր մարդկերտ առարկաներն ու եղանակը եւ անոր կը հակադրէ վարմունքը: Կը մերժէ ունէ նիւթի կամ դաւանանքի ու դրութեան մէջ կերպարանք ստացած փոխկրօնքը եւ անոր կը հակադրէ անկերպարան բուն կրօնքը: Խօսքի այլափոխուած բանին տեղ, իր իմաստի նշանակութեան մէջ կոյս մնացած բանը: Անկերպարան կերպ

մը միայն ցմահ կրնայ կերպարանւորել իր կեանքը ու զայն բարիին ուղղել: Կրօնքը անկերպարան ու միանգամայն անկերպարանւորելի է. կարելի չէ զինքը կերտել ընդհանուր ձեւի մը, որ մեծամասնութիւնը եւս կարենայ թափանցել իր կանոնին ու յարի անոր միակ ձեւի մը մէջ ինչ որ սոսկ անհատ մը կրնայ իր մէջ իրագործել: Կուղբի մը պաշտամունքը, քանդակի մը կախարդանքը, պատկերի մը խաբկանքը, ինչպէս քերթուածի մը հմայքը ու մեղեդիի մը թովչանքը ճշմարիտ կրօնքը չէ. փոխկրօնք մը սոսկ, կրօնքէն բոլորով թէեւ, իբր կրօնք մը բարին ներգործելու անգոր սակայն:

Արդարեւ, թէ կրօնքը՝ ներգործող, ծառայող ոգին, Չտէրը, անձառ կերպը որ վարմունքով կարտայայտուի, թէ փոխկրօնքը՝ արուեստին լծորդուած մոգական գերող ոգին, Տէրը, մարդկայնացած կերպը՝ եւ թէ ջոկ արուեստը՝ դեղեցկանուէր, բռնաւոր ու հեթանոս, ապուղոնեան ու շամիրամային ոգին, Չաստուածը, նիւթական փառացած կերպը, — երեքն ալ միեւնոյն Անեղէն եւ Իր կերպէն է որ կը սաղմնաւորուին: Աւելին, երեքին ալ սաղմն ու փթիթը իրենց ենթականերուն՝ Մեկնակին, մոգին ու քուրմին՝ ապրած ժամանակներու շրջանէն ու ճանչցած մարդերու շրջանակէն, այս երկու ազդակներու տիրական զգացումներէն ու խորհուրդներէն կը բեղմնաւորուին: — Մեկնակը կը կոխէ ուղիին վրայ եւ իր երթը վախճան չունի. իր կեանքը ջահ մը բրած մեղմիւ կը լուսորէ ժամանակին ու միջոցին ընդմէջէն. որքան իր շրջանին ու շրջապատին խորունկէն է իր կերպը բեղմնաւորող շնորհը, այնքան աւելի կը թափանցէ ապագային ու հեռակային: — Մոգը իր գնացքին անմիջապէս վախճան մը կը դնէ եւ մէկէն կ'ողողէ աչքերը իր հրթիռներու արցակով, որ շուրջած աչքերը հազիւ կուրցուցած՝ մէկէն կը դադրի ըստ մը ըլլալէ: — Գեղեցկութեան քուրմը՝ արուեստը, մարդկային տկարութիւններու ուղիէն կուղէ իրականացնել ու վերջակէտել իր եւ իրեններուն երազը եւ Արայի զմուտած դիակը կամ

արձանը գրկել կու տայ իր կառուցած տաճարին մէջ աղօթող, ապրելու եւ սիրելու մարմնային խունկով միացող թագուհիին:

Եղած, ըմբացած արուեստ մը շատ շատ կրնայ ամբողջնող, արտայայտող մէկ մասը կազմել եղող ու չէ ըմբողջ ընթացքի մը, ինքնաբեր կեանքի մը, հոսանքի մը: Ուր սակայն չի կայ այս բողբոլը, կայ միայն արուեստին ու եղածին միահեծանութիւնը, հոգ չկայ կենդանացնող, մահացումէ զերծ պահող աղբււր մը, որպիսին է ճշմարիտ անկերպարան կրօնքը, նոյն ինքն անեղծ իմացումը, նոյն ինքն իմաստը: Ապացոյց մարդկային յուսթի մշակոյթներու փաստալը գոռող քաղաքակրթութեանց մահաստուեր ու ցուրտ ամբարտակներու ետին, Բաբելոնէն մինչեւ Եւրոպա, Երկնային Կայսրութենէն մինչեւ Նոր Երկիր: Աս ան պահէն, ուր կեանքը կը խզուի իր արեւէն, իր կենդանութեան աղբիւրէն, կը դադրի կենդանի բան մը ըլլալէ ու կը մերկանայ իր իմաստէն. հոս արտայայտութիւնը կը տիրէ, այսինքն փոխկրօնքը արուեստը եւ արուեստէն բոլորով փոխարուեստը եւ գիտական ու պետական գրութիւնները, իրենց գրուած օրէնքներով, վարդապետութիւններով եւ այլ «ութիւններով»: Բնատուրին տեղ շինծուն, կերպին տեղ փոխկերպը: Հոս է որ մշակոյթը կը դադրի, քաղաքակրթութիւն կը դառնայ:

Կրօնական չէ արուեստին ներգործողութիւնը. զուտ մարդկային կերպ մը՝ կարի մարդկային, սահմանափակօրէն աշխարհային նպատակներու տանող: Մինչ իւրաքանչիւր անհատի ներսէն եկածն է որ կը ձերբազատէ զայն ամէն շղթաներէ, աս նոր շղթայ կը դնէ: Քանի իր ձգտումը չէ զինք պատուողներու բնական կերպը, անոնց աստուածայինը յայտ բերել, իր շղթաներէն արձակելով՝ զինք իր անձին մէջ միահեծան ընել, քանի իր ձգտումը աջողութիւն ձեռք բերել է, այսինքն տիրապետել մը՝ մարդկային օր աւուր փոսացող տկարութեանց չարաշահութեան ճամբով, ոչ նուիրուիլ մը, ոչ ծառայել մը, — արուեստը չէ

կարող կրօնքին տեղը պահանջել կամ՝ բաժնել ու դիպուած մը չէ որ մարդկային պատմութեան ճանչցած հնագոյն շրջաններէն մինչեւ մեր փառաբանուած կատարելութեան օրերը ժողովուրդները պատուհասելու մասնագիտութեան մէջ անուն հանած ամէն բռնաւորի ու կեղեքողի սիրական զբաղումը, զօրավագը եղած է արուեստին կիրառումը իր բոլոր ձեւերուն մէջ անխորի:

Մեկնակը սակայն չեղօք մը չէ. իր ձեռնպահութիւնը ամբողջին հասկցած անտարբերութիւնը չէ: Փոխկերպէն ձեռք կը քաշէ՝ կերպին, ընթացքին վերփարելու համար. գործէն հրապարակային գործունէութենէն կը քաշուի, իր ուժերը ամբողջապէս ներգործումի յատկացնելու համար: Զանգուածէն, որուն համար չինական ու ասիական լեզուներու գործածած “շատեր” ու “շատոյթ” (բաղդատել թուրքերէն չորլուք ու մեր գրաբարի իմաստով՝ քաղմիութիւն բառերու հետ) դարձուածքները նիցշէական լաւագոյն բնորոշում մը կընեն, — չափ կը պահէ՝ ոչ անոր հետ խռով ըլլալուն, այլ անոր ծառայելու համար իր՝ Մեկնակի՝ հասկցած կերպովը: Իրեն համար ուղի, այսինքն կերպ, գործելակերպ, տակտիկա ընտրելը նպատակ ընտրել է. չի հաւտար ճշմարտութեան հոն, ուր նպատակ ու միջոց նոյնացած չեն, ուր նպատակը միջոցի մը կը կարօտի՝ ինքըստինքեան միջոց մը ըլլալու չափ ներքին ուժ չունենալուն եւ միջոց մը, ուղի մը, ընթացք մը անպատճառ նպատակի մը կարօտ է, ինքըստինքեան նպատակ մը ըլլալու չափ մաքրութիւն չունենալուն: Իր ընթացքը անսկիզբ է եւ անվախճան. սոսկ ընթացք: Արդ, Մեկնակը չի շատանար այս ընթացքին յարելով, այս Մեկին միանալով. իր ընթացքը լոկ յարիւ մը, միանալ մը, միոյթ մը չէ, այլ նաեւ միացնել մը, միացում մը: Ուստի Մեկնակը՝ փոխանակ ամբողջ արուեստին բռնաւոր հիպոստոմով, փոխարուեստին անհոգի փառացածութիւններով “գիտութիւն” եւ “գիտական” կոչուած՝ մշակոյթէ մշակոյթ կամ դարէ դար գլխավար փոխուող մարդկային գիտոյթի յաւակնոտ վճիռ-

ներով ու տափակութիւններով ալ աւելի ամբողջնելու, ինքնութենէ, անհատական դրօշմէ ու գոյնէ զուրկ խմորի մը վերածելու, — կը տալամբտիսէ, կը ցրուէ զայն՝ լքելով անոր սլքտիլ սիրած վայրերը՝ փողօցը եւ հրապարակը, բազկաթոռն ու բեմը՝ եւ իր վարմունքը, իր կեանքը սպաս դնելով նիւթական ու հոգեկան կապանքներէ ազատ տարամբոյ համայնքներուն: Լեզուն քիչ կը գործածէ՝ իր վարմունքին տալու համար խօսքը: Ընթացքը, աստուածային կերպն է իր դաստիարակը. անոր Վանտը կընէ իրեն խօսք, ինք որ միջնորդ մ’է Մեկին եւ Շատերուն միջեւ: Ասոնցմէ չի հասկցուելուն մէջ կը տեսնէ իր միջնորդ մը, Վարդաւորիչ մը ըլլալու կոչուած ըլլալը. ուր Քիչերէ հազիւ կը հասկցուի, հոն է որ կ’աջուլի ազդել Ամէնքին. ուր Շատերէն հասկցուիլ կը ջանայ, կը ձախողի: Ինչպէս տիեզերքը միայն իր վարմունքովը կուսուցանէ ու կը ներյայտնուի ու պէտք զգար երբէք մարդկային տհաս ճաշակին բաւարարութիւն տալու՝ քարոզելով, խօսելով կամ ի ցոյց դալով, այսպէս է նաեւ Վարդաւորչին ընթացքն ու դիրքը շրջապատին հանդէպ:

Միամիտ, նոյնիսկ ծանծաղ պիտի ըլլար կարծել որ կարճկուռ խօսքի այս անզուգական վարպետը՝ այսպիսի վճռական դիրք մը յայտարարելով իր շրջապատին, վերջինին կենսապայքարներուն՝ անցեալին եւ ապագային հետ՝ իր բարձր պաշտօնին եւ բարձրագոյն գիտակցութեան բերմամբ՝ սերտօրէն զօգուած իր կեանքէն իբր միակ ընծայ այս պզտիկ գիրքը միայն ձգած ըլլայ, իբր մէկը այն անհամար խորհողներու եւ քերթողներու փաղանգէն, որ իրենց կեանքը անյուսօրէն մագաղաթին ու թուղթին յատկացուցեր են: — Կէս դարէ աւելի վառեցաւ այս անուշոյտ ջահը Զինու պատմութեան փոթորկալի մէկ շրջանին թոհուբոհին մէջ. կասկած չկայ ուրեմն որ նաեւ լուսւորեց բարիին ճամբուն վրայ ձեռք ձեռքի տուած պայքարող ուժերու հոսանքը եւ դիւրացուց իրենց խոյանքը քաղաքակրթական լճացումներու եւ քարացումներու:

կասեցուցիչ արգելքներէն անդին՝ դէպի Ընթացքը, դէպի Չինու ժողովգրեան ներքին մշակոյթի անվախճան ու անհուն գետանցքը:

Մինչ չինական մշակոյթի լուսաստիւնը աստղերու պսակին մէջ իր անոռն է որ կը գրաւէ էն պատուաւոր տեղը ներկայ մեծ մտքերու իսկ վկայութեամբ, իր գիրքը քիչ հասկցուեցաւ յաջորդ սերունդներէն, ճակատագիր մը՝ որուն հետ առաջուց իսկ, ինչպէս տեսանք, հաշտ էր Վաօ-Չըի ամբոխամերժ, աստուածընտել հոգին: Բայց իր գիրքը չի գրուած՝ իր կեանքն ու գործը, հակառակ Վաօ-Չըի թաքուն եւ անանուն մնալու խնամոտ զգուշութիւններուն, որոնց մասին կը վիայեն չինական պատմիչները, անշմար չի մնացին իրենին հետ բաբախող սրտերէ: Կունգ-Ֆու-Չը (Կոմիտէիոս) հպիւ երեսունուհինգ տարեկան էր երբ իր կարգաւորչական գործունէութեան թեւ թռիչք տուող մտածումներու մէջ ամրապնդուելու պէտքէն մղուած այցելեց մեծ ծերունիին, խորհուրդ հարցնելու համար իրեն զանազան հին օրէնսդիրներու հաստատած կարգուսարքերու մասին, որ իր քարոզութեանց հիմնաքարերը կը կազմէին. ինչ որ գիտենք այս այցելութեան միջոցին Վաօ-Չըի խօսածներէն՝ Կունգ-Ֆու-Չըի կողմնակից պատմագիրներու իսկ վկայութեամբ սա է որ Վաօ-Չը խորհուրդ տուաւ տարիքով իրմէ շատ փոքր բարենորոգչին չափ դնել իր խանդավառութեան ու յոյսերուն ու ձեռք քաշել իր ազգակիցներուն շինծու կարգ մը յօրինելու իր յաւակնոտ ճիգերէն, մինչդեռ Կունգ-Ֆու-Չը դարձին իր աշակերտներուն ամենախոր յարգանքով խօսեցաւ ալեղարդ իմաստունի մասին, զայն բաղդատելով ամպերու բարձրութեան մէջ սաւառնող վիշապի մը հետ:

Այս անշուք, բեղուն ու դէպի կատարելութիւնը իր զօրած գերագոյն սլացքով խիստ հազուադիւս կեանքին լրացումը պէտք է ընդունիլ իր այս ութսունամեկ խօսքերը, որոնցմով յայտ բերուած մտքերու այսպիսի շարք մը արտայայտող ոեւէ գործ՝ ուրիշ արհեստով խորհողներու եւ գրողներու ձեռքին տակ հաստիոր հատորի մը մէջ

սղմել տալ հազիւ թէ հնարաւոր ըլլար: Թէ արդեօք այս աւետարանէն ու բոլոր նմանօրինակ գործերէ կարճառօտ արտայայտութեամբ ինչ չափով աջողած է հեղինակը պատասխանել կեանքի ամենատաք հարցերուն եւ ինչ չափով հայացնողը՝ թարգման ըլլալ իր մտածումին, պիտի կրնայ արդար կշռով գնահատել թերեւս միայն ուշագիւր ընթերցողը ու լեզուագէտ գրագետը, վերջինը այս փոխադրութիւնը բաղդատելէ վերջ ուրիշ լեզուներով ցարդ լոյս տեսած թարգմանութեանց հետ, որոնց գլխաւորներուն ցանկը պիտի երևայ յաջորդ երեսին վրայ, իրենց ներկայ աշխատութեան համար ներկայացուցած կարեւորութեան կարգով:

Վիեննա, Օգոստոս 1919:

Կ. Մ. ՉԱՎՏԱՐԵԱՆ

ԹԱՐԴՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գերմաներէն:

RICH. WILHELM: Lao-tses Tao Te King. Jena 1915.

ALEX. ULAR: Lao-Tse, Die Bahn und der Rechte Weg.
Leipzig 1903.

VIKTOR V. STRAUSS: Lao-tses Tao Te King. Leipzig 1870.

KARL DALLAGO: Der Anschluss an das Gesetz (Brenner Jahrbuch 1915, Innsbruck).

JULIUS GRILL: Lao-Tses Buch vom höchsten Wesen und vom höchsten Gut (Tao-Te-King). Tübingen 1910.

DVOŘAK: Lao-tsi und seine Lehre. Münster 1903.

Փրանսերէն:

STANISLAUS JULIEN: Lao-Tseu Tao Te King. Le livre de la voie et de la vertu. Paris 1842.

C. DE HARLEZ: Textes Taoistes (Annales du Musée Guimet. Tome XX). Paris 1891.

Անգլիերէն:

LEGGE: The Sacred Books of the East, vol. XXXIX: The Texts of Taoism. Oxford 1891.

F. H. BALFOUR: Taoist Texts. London 1884.

PAUL CARUS: Lao-tzes Tao-Teh-King. Chicago 1898.

Հայերէն:

Ն.՝ Ուղիին եւ Ուղիղ-Գիծին գիրքը. Շիրակ, Աղէքսանդրիա 1905,
թիւ 4 եւ 5:

(Բառացի կիսկատար Թարգմանութիւն Ուլարի ֆրանսերէնէն)

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0143162

